

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF BIOLOGICAL AND MEDICAL

ISSN 2224-5308

Volume 2, Number 308 (2015), 5 – 9

MEAT PRODUCTIVITY IN DIFFERENT PAIRS OF GENERATIONS OF SOUTH KAZAKHSTAN MERINO KUYIK BREED OF SHEEP

M. A. Eskaraev, A. D. Dauilbai, R. A. Abildaeva

M. Auezov South-Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: rozita.71 @ mail.ru. Amina.dd @ mail.ru

Key words: Polvars, Merino Southern Kazakhstan crossbreeding, fine wool, meat, fat sweat.

Abstract. Influence of selective breeding work aimed at improvement of wool and meatiness productivity was determined by increasing the body weight and the meatiness properties of the southern Kazakh fine-wool Merino kuyik intrabreed type of the mountainous regions of southern Kazakhstan with the help of domestic and foreign breeds of sheep in the results of scientific research.

ӘОЖ 636.933.2:591.5

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚ МЕРИНОСЫНЫҢ КҮЙІК ТҰҚЫМШІЛІК ТИПІ МАЛДАРЫНЫҢ ӘРТҮРЛІ ЖҰПТАУДАҒЫ ҰРПАҚТАРЫНЫҢ ЕТ ӨНІМДІЛІГІ

M. M. Esқараев, A. D. Дауылбай, P. A. Абилдаева

M. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

Тірек сөздер: Полварс, Оңтүстік қазақ мериносы, будандастыру, жүн жіңішкелігі, шайыры, ет.

Аннотация. Қазіргі нарықтық экономика жағдайында әртүрлі меншік иелігіндегі мал шаруашылығы өнімдерін өндірумен айналысатын шаруашылықтардың өнім сапасына өте үлкен мән берілуде. Осыған орай өндірілетін өнімнің нарықтық бәсекеге қабілеттілігін арттыру бүгінгі күннің талабы.

Отанымызда өсірілетін етті-жүнді қой тұқымдарының көптәлділігі салыстырмалы түрде талдасақ төмен және әр саулыққа шаққанда 40 кг мөлшерінде ғана ет өндіруді қамтамасыз етеді. Осыған байланысты қазіргі кезде төлшілдік пен еттілік қасиеттерді ұштастыратын қой тұқымдарын шығару, әр саулықтан алынатын төл саны, олардың еттілігі мен жүн өнімін арттыра отырып, мал шығынын азайту, қой шаруашылығының тиімділігін көтеруге мүмкіндік беретін мал өсіру жүйелерін игеруді керек етеді. Осындай қой тұқымдарына етті-жүнді бағыттағы австралиялық мериносы полварс қойы жатады.

Полварс мериносы қой тұқымының қошқарларын жергілікті Оңтүстік қазақ мериносы саулықтарымен шағылыстыру нәтижесінде алынған ұрпақтарының өнімділігі мен биологиялық ерекшеліктерін зерттеп, оны селекциялық асылдандыру жұмыстары мен өнімділігін арттыруда тиімді пайдалану әдістерін жасап шығару уақыт талабына сай бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Оңтүстік қазақ мериносының күйік тұқымшыл типі саулықтарын әртекті жұптаудағы ұрпақтарының өнімділік және биологиялық ерекшеліктерін анықтау, соның негізінде ет және жүн өнімділіктерін жоғарылату және сапасын жақсарту.

Егеменді еліміздің әлемнің ең дамыған 30 елдің қатарына енуі жолында ауылшаруашылығын, оның өнімдер сапасын жақсартудың алда тұрған үлкен міндет екені бәрімізге мәлім. Республика шаруашылықтарында мал тұқымдарының барлық түрлері өсірілді. Солардың ішінде мал шаруашылығынан түсетін өнімді алуда, қой шаруашылығының алатын орны ерекше. Соңғы кезде қой санын көбейтуде, олардың өнімін молайтып, сапасын жоғарылатуда біраз күрделі өзгерістер болуда. Бұрынғы сапасы төмен, аз өнім беретін қылшық жүнді қой тұқымдарынан қазіргі жоғары сапалы, мол өнімді биязы және биязылау жүнді қой шаруашылығы құрылды. Қазіргі кезде жергілікті жердің табиғи-экономикалық жағдайына бейімделген мол өнімді, өсімтал қой тұқымдарын өсіретін, мақсаты мен бағыты айқындалған қой шаруашылықтары пайда болды. Бұдан қысқа мерзімнің ішінде болған үлкен өзгерістер, кездейсоқ ойда жоқта бола салған нәрсе емес. Бұл бүкіл еліміздегі, тіпті, жер жүзіндегі қой сапасының өзгеруінің әсері [1].

Жалпы зерттеу зерзаты ретінде тәжірибелік мал топтары жасақталынды. I-ші топқа австриялық полварс мериносы қошқарларының қатырылған ұрығы және 2,5 жастағы австралиялық полварс мериносы «Яромия» асыл тұқымды зауытынан әкелінген № 228, өнімділік көрсеткіштері: тірідей салмағы 98,0 кг, жүн түсімі 11,8 кг, таза жүн шығымы 6,8 кг, жүннің сапасы 64, талшық ұзындығы 11,0 см; II-ші топта Оңтүстік қазақ мериносының меркі тұқымішілік типінің 2 бас қошқары, «Меркі» Акционерлік қоғамынан алынған қошқарының өнімділік көрсеткіштері: тірідей салмағы 99,5 кг, жүн түсімі 11,3 кг, таза жүн шығымы 6,57 кг, жүннің сапасы 60, талшық ұзындығы 10,5 см; ал III-ші топқа Оңтүстік қазақ мериносының күйік тұқымішілік типінің 2 бас қошқары пайдаланылды, өнімділік көрсеткіштері: тірідей салмағы 97,0 кг, жүн түсімі 9,7 кг, таза жүн шығымы 5,74 кг, жүннің сапасы 60, талшық ұзындығы 10,5 см.

Қозы еті диеталық және жеңіл тағам ретінде ерекше бағаланады. Себебі, қозы етінің құрамында холестерин аз болғандықтан оны адам ағзасы жеңіл қорытады және тез сіңіреді. Сондықтан еркек қозыларды арнайы бордақылап енесінен бөлінген соң етке өткізу шаруашылыққа экономикалық тұрғыдан тиімді әрі құнды өнім қозы еті өндірудің негізгі көзі болып табылады (1-кесте).

1-кесте – 8 айлық еркек қозылардың өнімділік ерекшеліктері (n = 4; $\Sigma_n = 12$)

Көрсеткіштер	Топтар		
	I	II	III
Тірідей салмағы, кг	37,25	34,80	34,17
Ұшаның салмағы, кг	16,7	15,0	14,5
Ұшаның шығымы, %	44,8	43,1	42,4
Іш май шығымы	3,9	1,9	1,7
Сойыс шығымы, %	48,7	45,0	44,1

1-кестеде әр түрлі жұптау барысында алынған төлдердің 8 айлық мерзіміндегі яғни жайылымда жүрген уақыттағы ет өнімділігі көрсетілді.

8 айлық мерзім кезіндегі олардың еттілік қасиетін анықтау үшін әр топтан 4 бастан еркек қозыларды іріктеп алып, сойыс және еттілік көрсеткіштерін анықтадық.

Сойыс көрсеткіштері бойынша топтар арасында айтарлықтай айырмашылығы бары анықталды. Мысалы, I топтағы еркек қозылардың сойыс салмағы II және III топтағы қозылардан 2,45-3,08 кг артық болды. Ұша шығымы бойынша да I топ будандарының басқаларына қарағанда 1,7-2,2 %-ға артықшылығы байқалады.

Сонымен, сойыс көрсеткіштері бойынша полварс мериносы ұрпақтарының ет жинақтау қасиеттері жыл басынан бастап жақсы дамитындығын, жоғары ет өнімділігімен сипатталатынын көрсетеді.

Тәжірибе малдарының еттік сапасын, өнімділігін анықтау мақсатында әр топтан 4 бастан тоқтылар алынып, бақылау-сою жүргізілді.

12 айлық тоқтылар тәжірибелік отарлардан жайылымдық жағдайда алынды. Содан соң бұл малдарды Оңтүстік-Батыс мал және өсімдік шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының зертханасында сойып, зерттеу жұмыстары жүргізілді. Барлық малдардан бірінші дәрежелі жоғарғы қондылықтағы ет ұшалары алынды.

А. В. Метлицкий зерттеу нәтижелерінде 1,5 жасар Оңтүстік қазақ меринос қошқарларының сойыс шығымы 46,86 %, ал жоғары ет өнімділікті № 8033 қошқар аталық ізінде 49,34 % болған [2].

Тәжірибедегі малдардың барлық сойыс өнімдер шығымы бойынша таза қанды полварс зауыттық генотипті будан қошқарлардың көрсеткіштері жоғары, ал Меркі зауыттық генотипті малдардың көрсеткіштері де жақсы деуге болады (2-кесте).

2-кесте – 12 айлық тоқтыларды бақылау үшін сою нәтижелері (n = 4; $\Sigma_n = 12$)

Көрсеткіштер	Өлшем бірлігі	Топтар		
		I	II	III
Сойыс алдындағы тірідей салмағы	кг	53,9	52,0	51,4
Ұшаның салмағы	кг	25,3	23,8	23,3
Ұшаның шығымы	%	46,9	45,8	45,3
Іш май шығымы	%	1,22	1,00	1,2
Сойыс шығымы	%	48,1	46,8	46,5
Қосымша өнімдер шығымы	%	10,9	11,1	11,2
Барлық сойыс өнімдері	кг	31,8	30,1	29,6
Барлық сойыс өнімдерінің шығымы	%	59,0	57,9	57,0

2-кестеден және көріп отырғанымыздай австралиялық полварс зауыттық генотипті қошқарлар будандарының көрсеткіштері барлық параметрлер бойынша басқа зауыттық генотипті қошқарларға қарағанда жоғары.

Соляр алдындағы тірі салмағы, полварс генотипті малдарда II және III топ малдарына қарағанда 1,90-2,5 кг-ға немесе 3,65-4,8 %-ға басымдылық танытты. Ал ұша салмағы бойынша 1,5-2,0 кг-ға немесе 6,3 және 8,6 %-ға артық болды.

Сойыс шығымы бойынша басымдылық I-ші топтағы мал болды. Олар III топтан 1,6 %-ға, II топтан 1,3 %-ға артық. Көріп отырғанымыздай, ең төмен сойыс шығымы 45,3 % күйік зауыттық генотипті малдарда болды. Бірақ бұлардың арасындағы айырмашылығы айтарлықтай болмады. II топ будандарының іш май жинау қасиеті төмен, іш май шығымы 1,00 % болды. Бір деңгейде азықтандыру жағдайында, I топ малдарының басқа топтармен салыстырғандағы ет өнімділік сапасы жоғары болады.

Ұшаның морфологиялық және химиялық құрамы. Қойлардың ет өнімділігіне толық сипаттама беру үшін ет ұшасының ет пен сүйек салмағын білудің маңызы зор. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, ұша бөліктерінің ара салмағы ауыл шаруашылығы малдарында шығу тегіне байланысты әртүрлі болады. Тез жетілгіш тұқым малдарының еттік проценті жоғары, ал сүйек үлесі төмен (2-кесте).

3-кестеде көрсетілгендей, зерттеудегі I топ таза қанды полварс қошқарларының ет салмағының шығымы жоғары болды. Мұндағы көрсеткіштер III топтан 12,8 % және II топтан 9,0 %-ға артық.

3-кесте – 12 айлық еркек тоқтылардың ет пен сүйек қатынасы (пайыз есебімен)

Көрсеткіштер	Топтар		
	I	II	III
Ұша салмағы, кг	25,3	23,8	23,3
Сүйек	4,3	4,7	5,0
Ет	21,0	19,1	18,38
Ұша салмағының шығымы,%			
Сүйек	17,0	19,7	21,4
Ет	83,0	80,3	78,6
Еттік коэффициент	4,88	4,06	3,7

Ескеретін жайт, III топ малдарының сүйек бөлігінің жақсы дамып, жетілуі арқасында сүйек шығымы 21,4 % болды. Ал сүйек шығымы I топ малдарында ең аз болды 17,0 %, соның арқасында ет шығымы 83,0 %-ға жетті. Сөйтіп полварс қанды еркек тоқтылардың еттілік коэффициенті басқа топтардан басым болып шықты. Бұл белгі бойынша I топ малдары III және II топ будандарынан 24,2 және 16,8 %-ға артық болып отыр.

Ұшаның морфологиялық құрамы мен еттік коэффициенті көрсеткіштері бойынша I топ малдары күйік және меркі типті малдарынан жоғары деңгейде. Ұшаның сойыс салмағы, сойыс шығымы мен морфологиялық құрамы малдың еттік сапасына сандық сипаттама ғана береді (3-кесте).

4-кесте – Ұша етінің химиялық құрамы (пайыз есебімен)

Көрсеткіштер	Топтар		
	I	II	III
Су	61,52	63,71	65,96
Май	19,83	18,79	17,10
Протеин	17,61	16,52	16,00
Күл	1,04	0,98	0,94
1 кг еттегі МДж	11,52	10,81	10,02

3-кестеде байқағанымыздай, күйік типті малдардың етінің құрамында су мөлшері I және II топ малдарына қарағанда 4,44-2,25 %-ға көп, ал еттегі май мөлшері (17,10 %) басқа мал топтарымен салыстырғанда аз болды.

I топ малдарының етінде протеин мөлшері көп болды 17,61 %. Сондай-ақ, бұл топ малдары еттерінің азықтық бағалылығы күйік типті III топ малдарынан 1,5 МДЖ немесе 13,0 %-ға, II топ қошқарларынан 0,71 МДЖ немесе 7,3 %-ға басым.

Сонымен, шетелдік австралиялық полварс мериносы және отандық Оңтүстік қазақ меринос тұқымының меркі және күйік тұқымішілік типтері препотенттік қошқарларды пайдалана отырып, Оңтүстік қазақ мериносы қой тұқымының өнімділігін жетілдіру мақсатында жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстары алынған нәтижелері негізінде төмендегідей қорытындылар жасалды [3, 4]:

I-ші жұптаудан алынған қозылардың туған кездегі орташа тірідей салмағы 5,3 кг еркек, 4,8 кг ұрғашы қозыларда болып, бұл көрсеткіштер II және III топтағы төлдерден 0,5-0,7 кг еркек қозыларда, 0,5-0,7 кг ұрғашы қозыларда артық, ал 12 ай мерзімінде бұл көрсеткіш тиісінше 1,5-2,0 кг; 3,0-3,5 кг құрап, бұл басымдылық малдардың 1,5 жасар кезінде де сақталынды.

Сойыс шығымы бойынша басымдылық I-ші мал топтарында болды. Олар III топ қошқарларынан 1,6 %-ға, II топ малдарынан 1,3 %-ға артық. Көріп отырғанымыздай, ең төмен сойыс шығымы 45,3 % күйік зауыттық генотипті малдарда болды. Сойыс өнімдері шығымы бойынша австралияның полварс қошқарларынан алынған будандар көрсеткіштері жоғары екені анықталды. Олар II топтан 5,3 %-ға, III топтан 6,9 %-ға артық болды.

Сондықтан, Оңтүстік қазақ мериносының өнімділігін одан әрі жетілдіріп, оның экономикалық тиімділігін арттырып, нарықтық заман талабына сай келетін малдарды өсіру үшін, шетелдік австралиялық полварс мериносы және отандық меркі тұқымішілік типі нәсілдік қасиеттері жоғары асыл тұқымды қошқарларды пайдалану ұсынылады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Петров А.И., Метлицкий А.В., Берус В.К. Влияние методов подбора на развитие некоторых признаков у австрало-южноказахских помесей // Информ. листок КазНИИТИ. – Алма-Ата, 1976. – № 520. – С. 5.
- [2] Метлицкий А.В. Резервы повышения мясной и шерстной продуктивности овец кавказской породы // Повышение шерстяной и мясной продуктивности тонкорунных и полутонкорунных овец. – М., 1986. – С. 79-82.
- [3] Есқара М.А., Абдраманов К., Аккулов Г. Перспективность генетического совершенствования продуктивных качеств овец парода южно-казахский меринос на юге Казахстана // Матер. межд. науч.-практ. конф., посв. 100-летию К. Мынбаеву. – Алматы: Бастау, 2006. – С. 114-121.
- [4] Әбішев Б., Кенжебаев Т.Е., Жомартов А.М., Қонаева С. Қазақтың арқар мериносы қойларының жүн өнімділігі // Жаршы. – Алматы: Бастау, 2003. – № 11. – 13-16 бб.

REFERENCES

- [1] Petrov A.I., Metlickij A.V., Berus V.K. Influence on the development of methods for the selection of certain traits in Australian-South Kazakh hybrids // Inform. Paper of KazNIINTI. – Alma-Ata, 1976. N 520. – P. 5. (in Russ.).
- [2] Metlickij A.V. Reserves of meat and wool productivity of sheep Caucasian breed // Increase wool and meat productivity of fine-wool and semi-fine-wool sheeps. – M., 1986. – P. 79-82. (in Russ.).
- [3] Eskara M.A., Abdramanov K., Akkulov G The prospect of genetic improvement of productive qualities of sheep parode South Kazakh merino in southern Kazakhstan // Mater. Int. Scientific-prac. Conf. is dedicated to 100th anniversary of K. Mynbayev. –Almaty: Bastau, 2006. – P. 114-121. (in Russ.).
- [4] Abishov B., Kenzhebayev T.E., Zhomartov A.M., Konayeva S. Kazakh sheep merino sheep wool productivity // Zharshy. – Almaty: Bastau, 2003. N 11. – P. 13-16. (in Kaz.).

**МЯСОПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ В РАЗНЫХ ПАРАХ ПОКОЛЕНИЯ
ЮЖНО-КАЗАХСКИХ МЕРИНОСНО-КУЮКСКИХ ВНУТРИПОРОДНЫХ ОВЕЦ**

М. М. Есқараев, А. Д. Дауылбай, А. Р. Абилдаева

Южно-Казахстанский Государственный университет им. М. Ауезова

Ключевые слова: полварс, меринос Южного Казахстана, скрещивания, тонкость шерсти, мясо, жиропотность.

Аннотация. Влияние селекционно-племенных работ, направленных на улучшение продуктивности шерсти и мясистости было определено при повышении живого веса и свойств мясистости тонкорунных южных казахских мериносов внутривидового типа куйик в горных районах Южного Казахстана с помощью отечественных и зарубежных пород баранов.

Поступила 20.03.2015 г.